

Krisis

Tijdschrift voor actuele filosofie

MERIJN OUDENAMPSEN

DE POLITIEK VAN CULTUUR
INLEIDING BIJ EEN DOSSIER

Krisis, 2012, Issue 3
www.krisis.eu

De essays in dit dossier zijn afkomstig van een in juni vorig jaar gehouden symposium op de Universiteit van Tilburg. Het thema van de bijeenkomst betrof de politiek van cultuur, ofwel de breed geschakeerde politisering van cultuur waar we in de huidige tijd mee geconfronteerd worden. Auteurs uit verschillende disciplines kwamen bij elkaar om hierover van gedachten te wisselen. Enkele van de presentaties zijn nu voor *Krisis* uitgewerkt, als een bijdrage aan een discussie die helaas nog steeds in haar kinderschoenen staat.

Een culturele politisering

Cultuur is in toenemende mate politiek dezer dagen. Het vervagende onderscheid tussen hoge en lage cultuur dat over het algemeen geassocieerd wordt met de overgang naar het postmodernisme, heeft niet geleid tot een cultuur vrij van conflict. Het tegenovergestelde lijkt het geval. De autoriteit van wat eens bekend stond als de hoge cultuur – het bevoorrechte terrein van cultuurmakers, kunstenaars en intellectuelen, staat steeds meer onder druk. Het heeft te kampen met een breed gedragen

anti-establishment sentiment, met stevige bezuinigingen op de institutionele infrastructuur, een onzekerheid over haar autonome positie en een groeiende pressie om meer te conformeren aan de markt.

Aan de andere kant zien we een groeiend elitair ongemak betreffende de toenemende aanwezigheid van populaire cultuur in het publieke domein, een ongemak dat op verschillende wijzen tot uiting komt. De kwaliteitskranten staan al jaren vol van lamentatie over reality-tv-programma's als *Big Brother* en *Oh Oh Cherso*, die geportretteerd worden als de onheilspellende uiting van de groeiende zichtbaarheid en assertiviteit van de volkscultuur. De recente rel over het door John Ewbank 'gecomponeerde' koningslied laat zien dat deze spanning geenszins aan het wegebben is. Als een gevolg van deze culturele polarisatie doen concepten uit het vooroorlogse massacultuurdebat weer hun intrede: van Nietzsches ressentiment tot de rancune van Ter Braak, van de cultuurindustrie van Adorno tot de revolte van de massamens van Ortega y Gasset. In de meest expliciete van deze narratieven, wordt het succes van het (rechts)populisme verklaard vanuit de culturele degeneratie van de massa.

Dit wijdverbreide culturele spanningsveld zien we terug op een veel breder terrein: denk aan de morele paniek om asociaal gedrag en verhuftering; de herstructurering van het medialandschap als gevolg van de opkomst van het internet; de groeiende commodificering van cultuur en de precarisering van culturele arbeid; de opkomst van nieuwe vertogen van masculiniteit en vrouwelijkheid; de hernieuwde relevantie van 'ras' en racisme in relatie tot cultuur; de discussie rond multiculturalisme en de opkomst van nieuwe vormen van nationalisme en gemeenschap, die tot uiting komen in het culturele veld via begrippen als erfgoed en de canon; de culturistische oppositie tussen de islam en de Marokkaanse dorpscultuur aan de ene kant en de verlichte joods-christelijke cultuur aan de andere. We moeten teruggaan naar de jaren dertig van de vorige eeuw om een vergelijkbare politisering van cultuur te vinden.

In dit dossier zullen enkele elementen uit dit complexe samenspel worden belicht, in de hoop dat deze bijdragen de lezer zullen uitlokken tot verdere verdieping en analyse.

Authenticiteit, ressentiment en postprogressieve cultuur

In zijn bijdrage onderzoekt René Boomkens wat hij beschrijft als een ‘cultural turn’ in de politiek, ofwel een culturalisering van de politiek. Terwijl het kader van wat politiek mogelijk is steeds meer bepaald wordt door grootschalige en anonieme economische processen, speelt de alledaagse politieke strijd zich voornamelijk af rond vraagstukken van cultuur en identiteit. Waarom benaderen zovelen politiek vanuit een cultureel perspectief? Zich baserend op het werk van onder meer Gianni Vattimo, Benedict Anderson en Marshall Berman, stelt Boomkens dat culturalisering een product is van de snelle groei van de kunstmatigheid van het sociale leven en alledaagse verhoudingen. De nieuwe vormen van nationalisme die vandaag de dag van zich doen spreken, contrasteren dan ook de authenticiteit van de natie en het volk met de onoprechtheid van elites en instituties. Deze dialectiek van authenticiteit en kunstmatigheid wordt verder gecompliceerd door het feit dat authenticiteit tot op zekere hoogte zelf een kunstmatig product is. Net als industriële massaproducten die aan de man gebracht worden met de claim van authenticiteit, is ook het hedendaagse populisme een geconstrueerde vorm van het echte en het ware. Het gaat er om, aldus Boomkens, enigszins een artiest te zijn van het authentieke.

‘Het lijkt wel alsof we nog nooit zo boos, verontwaardigd, gegriefd, cynisch of fanatiek – hoe dan ook, irrationeel en on- of overgeëmancipeerd – zijn geweest’, stelt Sjoerd van Tuinen in zijn bijdrage. Ressentiment, ‘het wraakgevoel dat voortkomt uit onmacht en zich uitdrukt in morele verontwaardiging’ is weer helemaal terug van weggeweest. Het begrip wordt veel gebruikt in het publieke debat om de huidige tegenstellingen te duiden en om het rechtspopulistische electoraat te diskwalificeren. De sterk moraliserende wijze waarop auteurs het begrip ressentiment gebruiken is echter in flagrante contradictie met de intenties van Friedrich Nietzsche, de uitvinder van het begrip. Via een dramatisering van het contrast tussen de ressentimentstheorie van Nietzsche enerzijds en die van Scheler en Girard anderzijds, probeert Van Tuinen een onderscheid te maken tussen een rechts en een links gebruik van het ressentimentsbegrip. Is het mogelijk, vraagt Van Tuinen zich af, ‘dat zij die anderen verwijten ressentimen-

teel te zijn, dat doen vanuit een moralisme dat zelf ten diepste door het ressentiment is geïnspireerd?’

Ikzelf, tenslotte, schuif in mijn stuk een nieuwe interpretatie naar voren van de omwenteling in de Nederlandse politieke cultuur sinds de opkomst van Fortuyn. Er zijn auteurs die de omslag voorstellen als een puur conservatief gegeven; anderen benadrukken juist weer het progressieve karakter van de revolutie. In mijn eigen bijdrage bepleit ik een derde weg en stel dat we in een postprogressieve cultuur zijn aanbeland. Een cultuur waarin op paradoxale wijze progressieve waarden geassimileerd zijn door een conservatieve tegenbeweging, waardoor zij een niet gering deel van hun progressieve karakter verloren hebben. Deze conservatieve beweging, ook wel aangeduid met de term Nieuw Rechts, inspireert zich voor een belangrijk deel op het Amerikaanse neoconservatisme. Kenmerkende elementen uit het neoconservatieve gedachtegoed zijn te vinden bij een indrukwekkende reeks van Nederlandse intellectuelen, journalisten en politici, die de neoconservatieve thematiek aangepast en vertaald hebben naar de Nederlandse context. Door middel van een lezing van het werk van Pim Fortuyn, betoog ik dat in Nederland een nieuwe gemuteerde vorm van conservatisme is ontwikkeld met een postprogressieve signatuur, die inmiddels ook internationaal opgang maakt.

Merijn Oudenampsen, gastredacteur

© De Creative Commons Licentie is van toepassing op dit artikel (Naamsvermelding-Niet-commercieel 3.0). Zie <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/nl> voor meer informatie.